

Azərbaycan folklorundan yeni nümunələr

SAXURLARDAN TOPLANMIŞ
ETNOQRAFİK MƏTNLƏR¹

YAZ BAYRAMI

Saxurlarda qış böyük çilə, kiçik çilə və çilə beçələr deyilən üç dövrə bölünür. Dekabrın 22-dən fevralın birinə qədər olan dövr böyük çilə, fevralın birindən 20-nə qədər olan dövr kiçik çilə, ondan sonrakı dövr isə çilə beçələr adlanır. Çilə beçələrin neçə gün sürməsi, onların sayı barədə dəqiq məlumat verən olmadı, amma yaz girənə qədər davam etdiyini təxmin etmək olur. Çilə beçələrdə səhər hava bir cür, axşam başqa cür olursa, onda deyirlər ki, bir günə iki çilə düşüb. Zaqatala rayonunun Mamrix kənd sakini Abakər Qurbanovun dediyinə görə, çilə beçələrin hər birinin öz adı var. Söyləyici onlardan yalnız birinin – Danaqıran beçənin adını xatırlaya bildi. Onun dediyinə görə, danaqıran beçə girəndə otların arasında sarı çiçəklər açır. Bir qarı danasını otlamaq üçün həyəətə bağlayır. Həmin çiçəkdən yeyən dana köpüb ölür. Danaqıran beçə də öz adını buradan alır.

Çilə beçələr qurtarandan sonra qarının günləri başlayır. Rəvayətə görə, havaların isinməsinə aldanan qarı tayasını odlayır ki, artıq yaz gəlib, ota ehtiyac yoxdur. Bununla bağlı saxurlar arasında belə bir məsəl də var:

Mart çıxdı, dərd çıxdı

Qarının keçiləri yaza çıxdı.

Ondan sonra güclü qar yağır, qarının danaları acından ölür. Qarının günləri aprelin ortalarına, bölgə sakinlərinin təbirilə desək, alça çiçək açana qədər davam edir. Hətta belə bir misal çəkilir: martın hamısı, aprelin yarısı. Yəni aprelin yarısına qədər olan dövr qış üstündə getdiyi üçün həmin müddətdə hava dəyişkən olur.

Saxurlarda ilaxır çərşənbə qeyd olunmur, ona məxsus bir çox atributlara – yumurta boyamaq, yumurta döyüşdürmək, qarı gəzmək və s. Ramazan və Qurban bayramlarında rast gəlinir. Son illərdə Novruzun müəyyən təmtəraqla qeyd olunması isə televiziyanın təsiri və təbliği ilə baş vermişdir. Saxurlarda bizim başa düşdüyümüz anlamda Novruz bayramına rast gəlinmir, özlərinin də qeyd etdiyinə görə onlar üçün dini bayramlar daha əzizdir. Amma yazın gəlişi bu gün də saxurlar arasında qeyd olunur. Onlar yazın gəlməsi münasibəti və bol məhsul diləyi ilə yaz qabağı *sadağalar* (sədəqə) verirlər. Yazın gəlişinin qeyd olunduğu həmin günlərə Zaqatala rayonunun Sabunçu kəndində *gül-çiçək bayramı* və yaxud saxur dilində gül-yarpaq anlamına gələn *ditdilin bayramı* deyilir.

Sadağaların keçirilmə tarixi kənddən kəndə fərqlənir. Zaqatala rayonunun Dağlı kəndində sadağalar martın 20-22-si arası, Sabunçu kəndində isə aprelin 10-

¹ Toplayan: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru İlkin Rüstəmzadədir.

15-i arası keçirilir. Sabunçu sakini Çiçək Rəcəbovanın dediyinə görə, gül-çiçək bayramını aprelin 10-15-i arası qeyd edirlər. Qayınanası həmişə deyərki ki, findığın yarpağı kəsəyənin qulağı boyda olanda gül-çiçək bayramını qeyd etmək lazımdır. Onda Allaha xoş gedər, bol məhsul verər. Yeni Suvagil kəndində isə sadağalar martın 20-si başlayıb ayın axırına qədər davam edir.

Dağlı kəndində həmin günlər hərə evdən müəyyən ərzaqlardan götürüb meydança kimi geniş bir əraziyə və ya bir bağa toplaşır. *Mətux* adlanan bu yığıncaqlarda ocaqlar qalanır, yaşlı qadınlar yığılan ərzaqdan sülhüllü, çint (əriştə), maxara (süd çörəyi) kimi yeməklər bişirir. Bişirilən yeməklərdən, ilk növbədə, yetim-yesirə, xəstə adamlara pay göndərilir, sonra süfrə açılıb yemək yeyilir. Yoldan keçən olanda onlar da yeməyə dəvət olunur, oturmadığı təqdirdə bişirilən yeməkdən pay verib yola salınır. Yemək bişirilməsinə, adətən, gündüz başlanılır, axşam isə şənlik olur. Dağlı kəndində mətuxlar oba-oba keçirilir. Bu gün bir oba qeyd edirsə, səhər başqa bir oba onu keçirir. Bu obanın adamları o biri obaya gedərək onların məclisində iştirak edir. Mamrux kəndində isə mətuxlar, əsasən, bəylər obasında keçirilir. Kənd sakini Gülpəri Paşayevanın verdiyi məlumatlara görə, bir qıraqda sac asılıb yemək bişirilir, bir qıraqda da yelləncək (sallancaq) qurulur. Oğlanlar, qızlar axşama kimi orada əylənir, dəf çalib oynayırlar.

Zaqatala rayonunun Dağ Suvagil, Ağdam Kələli kəndlərində yaz qabağı keçirilən maraqlı mərasimlərdən biri də *seyrana çıxılmasıdır*. Seyrana, adətən, aprelin ortalarında – qoyunlar dağa çıxan vaxtı, başqa deyimlə, darı cücərib yarım qarış boy atanda çıxılırdı. Bu mərasimdə yetkinlik yaşına çatmış qızlar, oğlanlar iştirak edirdi. Musa Turacovun dediyinə görə Dağ Suvagil kəndi üç tabundan təşkil olunmuşdu: Aşağı tabun, Orta tabun və Yuxarı tabun. Hər tabunun öz seyran yolu var idi. Ən uzun seyran yolu Aşağı tabunun idi. Söyləyicinin dediyinə görə, Aşağı tabun dörd dağ, orta tabun iki dağ, yuxarı tabun isə bir dağ aşırı. Aşağı tabun Qonbaş, Tinipi, Barsidan, Barqutan təpələrini dolaşır, Orta tabun Arnaydan çıxıb Kaçapiridən enirdi, Baş tabun isə Kaçapiri hərlənib kəndin qabağında seyranı tamamlayırdı.

Seyrana səhər tezdən çıxılırdı. Hər kəs evdən hazır yemək – fətir, yumurta, bişmiş ət, həmçinin çalib-oymaq üçün nağara, zurna, tənbur kimi musiqi alətləri götürüb çıxırdı. Seyran yolu birbaşa gəzilməzdi. Yolboyu düşərgələr salınırdı. Suvagil sakini Musa Turacovun dediyinə görə, seyran vaxtı düşərgələrini qoyun bənələrinə yaxın yerdə salırdılar. Orada qızlar evdən gətirdikləri yeməkdən süfrə açır, çobanlardan da pendir, qatıq alırdılar. Yeməklərini yeyib, çalib-oynayıb yenə yola davam edirdilər. Növbəti yatağa çatanda bu dəfə orada düşərgə salırdılar. Mamrux kəndində seyrana bulaq üstünə gedilirdi. Qızlar mahnı oxuyur, oğlanlara tərif verir, oğlanlar da bir kənardə durub onları seyr edirdi. Seyran vaxtı “Salam-məlik”, “Ceyranım”, “Qara gözlüm” kimi mahnılar oxunurdu ki, həmin mahnıların sözləri də məhəbbət mövzusunda idi. Yeni Suvagildən yazıya aldığımız

“Mənim gülm” mahnısını da folklor evinin müdiri Qədir Qurbanovun dediyinə görə, qızlar seyran vaxtı oxuyurdular:

Ləngəridə üzüm var, mənim gülm,
Üzüm, səndə gözüm var, lily, lily.
İki əmi qızının, mənim gülm,
Kiçiyində gözüm var, lily, lily.

Dağlara çən düşəndə, mənim gülm
Sünbülə dən düşəndə, lily, lily
Ruhum bədəndə oynar, mənim gülm
Yadıma sən düşəndə, lily, lily

Kələlidə seyranə çıxılarda *uçuncaq* (məmiley) qurulurdu. Kənd sakini Yusif Məmmədovun dediyinə görə, Qas deyilən ərazidə böyük armud ağacı vardı, orada keçi qəziləndən toxunmuş sicimdən uçuncaq qururdular. Uçuncaqda oturaraq, ya da ayaq üstə yellənirdilər. Oturanda bir nəfər onu yellədir, ayaq üstə durduqda isə əyilib qalxmaqla yelləncəyi hərəkətə gətirirdilər. Qızlar uçunan vaxtı oğlanlar kəmərlə onu vurub istədiyi oğlanın adını soruşur, həmçinin oğlanlar uçunan vaxtı qızlar kəmərlə onları vurub istədiyi qızın adını soruşurdu.

Dağ Suvagildə seyran axşama qədər çəkirdi. Söyləyicinin dediyinə görə, bəzən bir gündə eyni seyran yolunu üç dəfə fırlandıqları vaxt olurdu. Seyrandan axşam qayırdılar. Ondan sonra da kiminsə evində toplaşib ya maxara, ya da aş bişirirdilər, oğlanlar, qızlar bir yerdə mahnılar oxuyub səhəri açırdılar. Səhər də hər kəs dağılışıb evinə gedirdi.

Seyran haqqında məlumatları verənlər dağ kəndlərinin yaşlı sakinləri idi, uşaqlıq dövrünün xatirələrini danışır, onarı verdiyi məlumatdan məlum olur ki, bu adət keçən əsrin ortalarına qədər davam etmiş, ondan sonra unudulmuşdur.

DÖL BAYRAMI

Balakən-Zaqatala bölgəsində qış sərt keçdiyindən qoç sürüyə sentyabrda qatılır, döl isə fevral, mart aylarına düşürdü. Zaqatala rayonunun Məşləş kənd sakini Ramazan Məmmədovun dediyinə görə, kolxoz dövründə ən azı on-on iki nəfər döldə olurdu, onlar döl qurtarana qədər sürüdən ayrılmırdılar. Quzuları yaxşı tanıyan çobanlardan əmizçilər tutulur və yeni doğulan quzuların əmizdirilməsi onlara həvalə olunurdu. Döl qurtarandan sonra da onlara mükafat olaraq bir-iki qoyun verilirdi. Dönlü başa vurduqdan sonra yaxşı bir qoç kəsirdilər, yaxud sürüdə qaçaq doğan qoyunlardan birinin balasını ayrıca bəsləyib döl qurtaran vaxtı onu kəsib bayram edirdilər.

Dölnün yaxşı keçməsi, bərəkətli olması üçün döl ərəfəsində hədik bişirilirdi. Hədiyin hazırlanmasında istifadə olunan ərzaqlar bişən zaman şişdiyi, artdığı üçün insanlar bu vasitə ilə qoyunların daha çox bala vermələrini diləyirdilər. Döl hədiyi buğda, qarğıdalı, noxud, lobyə və qoyun ayaqlarından hazırlanırdı. Bu ərzaqların tədarükünə hələ qabaqcadan başlanırdı. İl ərzində kəsilən qoyunların ayaqları qurudu-

lub saxlanılmaqla hədik üçün ehtiyat yığılırdı. Həmin ərzaqların hər biri ayrı-ayrı qazanlarda bişirilib sonra yekə qazanda bir araya gətirilirdi. Həmin hədikdən həm qohum-əqrabaya paylanılır, həm də qışlaqdakı – Acnohurdakı çobanlara göndərilirdi. Paylananda da hədik kasaya çəkilib, üstünə də bir ayaq qoyulurdu. Hədik verilən boşqab boş geri qaytarılmır, mütləq içərisinə şirniyyat qoyulub geri qaytarılırdı.

Hədikdən əlavə, döl vaxtı həm də *qovut (uxuru)* hazırlanırdı. Uxurunu bişirmək üçün qarğıdalı ilə buğdanı öncə qovurur, sonra dəyirməyə üyüdürlər. Üzərinə süd töküüb qarışdırır, ovucun içində sıxıb sıxmalar halına salırdılar. Həmin sıxmalardan qışlaqdakı çobanlara pay göndərirdilər. Uxuru doyumlu olduğu üçün çobanları tox saxlayırdı.

Dölün uğurlu keçməsi üçün həm də ziyarətgahlara qurban deyilirdi. Zaqatala rayonunun Meşləş kənd sakini Qədir Davudovun dediyinə görə, döl qurtardıqdan sonra çobanlar Kəsikbaş ziyarətgahında qurban kəsirdilər.

Zaqatala rayonunun Dağlı kənd sakini Səriyyə Zəkəriyevanın dediyinə görə, dölün başlamasına on-on beş gün qalmış dölün yaxşı olması üçün *qodu-qodu* oynanırdı. Bir nəfər keçi kimi bəzəyirlər: dərinə tər üzünə çevirib onun əyninə geyindirirdilər. İki nəfər də onu müşayiət edirdi. Qodunu müşayiət edənlər uşaqları keçiyə yaxına gəlməyə qoymur, uşaqlar keçinin dalına düşəndə isə onları qorxudub qaçırdılar. Keçi mələyə-mələyə qapıları gəzir, pay yığırdı. Bu oyun Suvagildə “Bazbal” adı ilə tanınır. Yeni Suvagil sakini Musa Turacovun dediyinə görə, “Bazbal”, əsasən, axşamlar oynanırdı. İki nəfəri biri dişi, digəri erkək keçi formasında bəzəyib başına buynuz taxır, bədənini keçə sarıyırdılar. Tanınmaması üçün başına keçədən maska taxırdılar. Keçilər dəstənin önündə hoppana-hoppana, dalaşa-dalaşa gedir, onların arxasınca sümsü, dəf çalanlar gəlirdi. “Bazbalına pay, pay”, “bazbalına pay, pay” deyib qapılar gəzir, oxuyurdular:

Qodi, qodi, görmədi,

Qodiyə salam vermədi.

Xəppə evli xa evli (= Buğda unu çox ver)

Qılbi evli qık evli (= Qarğıdalı unu az ver).

Bazbal oynadanlar camaatı güldürmək üçün bəzən keçini yerə yıxıb bəyirdirdilər. Girdikləri qapıdan da pay almamış çıxmırdılar. Onlara verilən pay da un, qaxac edilmiş ət və s. olurdu. Dəstənin içində verilən ətləri yığan xüsusi adam olurdu. O, fürsət gözləyir, ev yiyəsinin başı qarışan kimi doldurmadan qaxac edilmiş ət, lobyə, un və s. ərzaqları oğurlayıb xurcunun gözünə atırdı. Sonra bir evə yığışib yığıqları paydan xingəl bişirib yeyirdilər.

RAMAZAN VƏ QURBAN BAYRAMLARI

Saxurlarda dini bayramlar daha möhtəşəm keçirilir. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində ilaxır çərşənbədə icra olunan bir çox adətlərin burada dini bayramlarda həyata keçirilməsi onları adət-ənənə sarıdan daha da zənginləşdirmişdi. Məsələn, ilaxır çərşənbəyə məxsus yumurta boyamaq, yumurta döyüşdürmək, qapı gəz-

mək, su üstünə çıxmaq kimi bir çox adətlər Ramazan və Qurban bayramlarında yerinə yetirilir.

Ramazan bayramı iki gün qeyd olunur. Bayramdan əvvəlki günə, yəni bayram axşamına Xebna xem (Ulu gecə), bayram gününə isə Xedin yığ (Böyük gün) deyilir. Birinci gün səhər dan ağarmamış kişilər müəyyən bir yerdə toplaşib qəbiristanlığa ziyarətə gedirlər. Qəbir üstünə ziyarətə *qulfuya getmək* deyilir. Kişilər qəbiristanlıqda “Yasin” oxutdurub qayıdılar. Saxurlar qara bayramı ölünün qırxı çıxandan sonra araya hansı dini bayram düşürsə, həmin gün keçirirlər. Kişilər qəbiristanlıqdan qayıtdıqdan sonra hansı evdə qara bayramdırsa, həmin ailələrə baş çəkirlər. Qadınlar isə qəbir üstünə bayramın səhəri gedir. Hər kəs öz ölüsünün qəbrini ziyarət edir, qəbirin üstünə çiy düyü tökür, evdən gətirdiyi şirniyyatı orada sadəgə olaraq uşaqlara paylayırlar.

Bayram günü kişilər səhər namazına, namazdan sonra isə bayramlaşmağa çıxırlar. Uşaqlar isə əllərində dəf səhər tezdən qapılar gəzir. Həyəət girib *xedin yığ barakayda ixhan* (böyük günün mübarək) deyir, ev sahibi də *xetdi-xetdi bayram-bışılqa qiğep ç`amı* (çoxlu bayramlara çıxasan) deyib onların torbalarına qoz, fındıq, yumurta, meyvə qurusu və s. qoyur. Uşaqlar qapıları gəzəndən sonra bir evə yığışır, orada bir-iki saat *mərəkə* keçirib dağılışırlar. Mərəkədə yetkinlik yaşına çatmış oğlanlar, qızlar iştirak edir.

Ramazan bayramı üçün uşaqlara təzə paltar alınır, təzə paltar almağa imkan olmayan ailələr isə ən azından uşağın corabını yeniləyirlər. Bayram günü uşaqlar həmin paltarlarını geyinib qapıları gəzir. Böyüklər nəsil ağsaqqallarının yanına bayramlaşmaya gedir, bayramın səhəri isə həmin ağsaqqal övladlarına baş çəkib onların bayramını təbrik edir.

Qədr gecəsi 15 oruc gecəsi keçəndən sonrakı tək günlərdən birinə düşür. Həmin günlər camaat məscidə toplaşır, gecə səhərə qədər oyaq qalır, Quran oxuyub dualar edirlər. Yaşlı sakinlərin dediyinə görə, qədr gecəsinin müəyyən əlamətləri vardır: həmin gecə ağaclar yatır, sular durur. İnama görə, bu əlamətləri görənlər şəxs kiməsə xəbər verməməlidir, xəbər verdiyi təqdirdə həmin əlamətlər qeybə çəkilir. Qədr gecəsini görənlər şəxs Allahdan üç dilək istəyə bilər. Bayramxatun Davudovanın dediyinə görə, qədr gecəsi olanda Şeyxəmir babanın qəbirinin¹ üstündəki qoz ağacı yerə yatır. İnama görə, o ağacın yatdığı kimi gərsə, o, xoşbəxt olar. Ağacın yatdığına görə bilmək üçün kənd sakinləri səhərə qədər oyaq qalır, amma ağacın yerə yatdığına görmək hər adama nəsim olmur. Onu ancaq Allahın istədiyi, onun buyruqlarına əməl edən adamlar görə bilər. Bölgədə qədr gecəsini görənlər onu qaçıran insanlar haqqında rəvayətlər geniş yayılmışdır.

Qurban bayramında da qapı-qapı gəzilir, amma Ramazan bayramından fərqli olaraq, gecə gəzilir. Qurban bayramında qapı gəzəndə deyirlər ki, Allahu-əkbər üçün çıxmışdır. Verilən pay da əsasən boyanmış yumurta olur. Qurban bayramında

¹ Dağıstan Muxtar Respublikasının Meşləş kəndində yerləşir

nəinki uşaqlar, böyük kişilər, yetkinlik yaşına çatmış oğlanlar da dəstə-dəstə qapılar gəzir, tanınmamaları üçün üzlərinə dəridən düzəldilmiş maska taxırlar. Oğlanlar qadın paltarını geyinib başlarına kəlağayı bağlayır, qadınlar isə kişi paltarını geyinirlər. Qapıya gəlib Allahu-əkbər oxuyub pay istəyirlər. Zaqatala rayonunun Gözbaraq kəndində oxunan Allahu-əkbərin mətni belədir:

Allahu-əkbər, Allahu-əkbər,
La ilahə illallah, Allahu-əkbər.
Kəsirix, küsürux,
Sabah qurban kəsirix.
Bir yumurta verməsəz,
Biz də sizdən küsürux.

Kənd sakini Əhməd Davudovun dediyinə görə, əkbər gecəsində oxunan sözlər əvvəllər “Allahu-əkbər, Allahu əkbər, la iləha iləllah. Allahu əkbər, Allahu əkbər, vəliləm həmd” sözlərindən ibarət idi, digər misralar isə sonradan artırılıb. Bu sözləri oxuyub qurtarandan sonra uşaqlar torbalarını verir, ev yiyəsi onlara boyanmış yumurta, konfet, alma, qoz, fındıq, qaxac ət verib yola salır. Uşaqlar bir yere yığılıb yığıqları paydan yemək bişirib həmin gecəni bir yerdə keçirirlər.

Axşamtərəfi isə cavanlar məscidin qarşısına yığışib yumurta döyüşdürür, yumurta yumaladırlar. Zaqatala rayonunun Gözbaraq sakini Əhməd Qurbanovun dediyinə görə, uşaq vaxtı döyüşdürülmək yumurtanı çardaqdan asıb onun buxarının tüstüsünə verərdilər. Tüstü yumurtanın qabığını bərkitdiyi üçün onu sındırmaq asan olmurdu. Onun hesabına bayram günü xeyli yumurta udardılar.

MÖVLUD

Saxurlarda ən geniş yayılmış dini mərasimlərdən biri də mövluddur. Saxurlar onu peyğəmbərin doğum günü keçirilən mövluddan fərqləndirirlər. Peyğəmbərin doğum günü oxunan mövluda ata-baba mövludu deyirlər, amma bu mövludu niyyət edərək oxudurlar. Məsələn, oğlunu əsgərliyə yola salan ana sağ-salamat qayıtdıqda, təzə ev tikdirən evi başa çatdırdıqda, övladı ali məktəbə qəbul olunan məktəbi uğurla başa vurduqda mövlud oxutduracağını niyyət edir. Niyyətləri hasil olduqda isə mövlud oxutdururlar. Söyləyicilərin dediyinə görə, mövludu niyyətin hasil olduğu gün oxutmaq daha yaxşıdır. Mövlud oxutdurmağın isə müəyyən şərtləri vardır. Əvvəla mövlud oxutdurulan ərəfədə evə spirtli içki girməməlidir. İçki girədisə, qırx gün gözləyib, ondan sonra mövlud oxutdururlar. Mövluddan sonra yenə qırx gün gözəlilməli idi. Əgər şərt pozulardısa, həmin evi qırx basdıqına inanılırdı.

Mövludda iştirak edən adamlar bir gün əvvəlcədən ora dəvət olunur. Söyləyicilərin dediyinə görə, mövluda ən azı 40-50 adam dəvət olunur. Mövludlar, əsasən, günorta keçirilir. Kişilər və qadınlar ayrı-ayrı otaqlarda əyləşirlər, bir otaqda əyləşdikləri zaman ortadan pərdə asılır, pərdənin bir üzündə kişilər, digər üzündə qadınlar oturur.

Mövludda bir molla, iki müəzzin olur. Molla dini söhbətlər edir, müəzzinlər isə mövludu oxuyurlar. Yaxşı səsi, avazı olan müəzzinə *mövludxan* deyilir. Məclisi birinci molla açır, islam dininin qayda-qanunlarından, Quranın nazil olumasından, islamın şərtlərindən bəhs edir, imamın altı şərtini – Allaha, peyğəmbərlərə, Allah tərəfindən göndərilmiş mələklərə, xeyrə və şərə, ölümə, kitaba, öləndən sonra yenidən dirilib həyata gələcəyinə inanmağı xatırladır. Bu məlumatları verdikdən sonra “Ey xudadan lütfi ehsan istəyən, mövludu-paki rəsulallaha gəl” beyti ilə başlayan “Mövluda dəvət” oxunur. Mövluda dəvət qurtardıqdan sonra “Aminət xatun”, ondan sonra da “Məhəmməd peyğəmbərin dünyaya gəlməsi” haqqında hekayələr oxunur. “Mövluda dəvət”, “Aminət xatun” hekayəsi oxunanda camaat da yoldaşlıq edir, xorla oxunur. “Aminət xatun” hekayəsi oxunanda peyğəmbərimizin dünyaya gəldiyi yerə çatanda hamı ayağa qalxır, əllərinin düz şəkildə yana açırlar. Ayaq üstə durub “Ey cəddəl Hüseyn, mərhəbə” misrası ilə başlayan beyti oxuyurlar. “Aminət xatun” hekayəsində bir yerdə şərbətin adı çəkilir: “Susadı muğayəti hərərətdən qəti, sundular bir cam dolusu şərbəti”. Fazıl Balayevin dediyinə görə, Dağ Suvagildə mövlud oxunanda həmin məqama çatdıqda məclisə şərbət paylanır, ondan sonra mövlud davam edirdi. İndiki mövludlarda isə şərbət məclisin axırında paylanır.

Mövludda oxunan qissələrin müəllifi bursalı Süleyman əfəndidir. Deyilənə görə, Bursada bir vaiz moizə edərək Məhəmməd peyğəmbəri digər peyğəmbərlərə bərabər tutur. Bursa alimləri Qurandan “biz peyğəmbərlərin bəzisini bəzilərinə fəzilətli qıldıq” ayəsini misal gətirərək ona irad tuturlar, amma vaizi fikrindən döndərmək mümkün olmur. Bu hadisədən təsirlənən məscidin axundu Süleyman əfəndi sonralar Balkanlardan Qafqaza qədər geniş bir coğrafiyada oxunacaq “Vəsiletun-Nəcat” (Mövlud) əsərini yazır. Mövludun ana hissəsini Süleyman əfəndinin yazdığı qissələr təşkil edir. Bundan əlavə burada Yunus Əmrənin, bəzi saxur şairlərinin Məhəmməd peyğəmbərin şəninə yazdığı beytlər (ilahilər) də oxunur. Sonda yenə “Mövluda dəvət” oxunmaqla məclisə yekun vurulur.

Ev yiyəsi mövlud üçün əvvəlcədən hazırlıq görür, heyvan kəsim onun ətindən yemək bişirir. Mövludlarda əsasən aş, dolma, soyutma kimi ehsan yeməkləri verilir. Ehsan məclisin sonunda mövlud oxunub qurtardıqdan sonra verilir. Söyləyicilərin dediyinə görə, əvvəllər mövluda gələnlər özləri ilə yemək bişirib gətirirdilər. Həmin yeməklər ev sahibinin bişirdiyi yeməklə birlikdə süfrəyə düzülürdü. İndiki mövludlarda isə gələnlər ev yiyəsinə pul verir.

Ev yiyəsi molla haqqını pulla ödəyir, molla da ona verilmiş puldan müəzzinlərin haqqını verir.

YAĞIŞLA BAĞLI İNAMLAR

Saxurlarda yağış yağdırmaq üçün müxtəlif mərasimlər keçirilir ki, bunların arasında ən geniş yayılanı sadağa verilməsidir. Ümumiyyətlə, sadağa bölgədə geniş yayılmış mərasim formasıdır və tək-cə yağış yağdırmaq üçün deyil, gələnlə qadınları sovmaq, qarşısını almaq üçün də icra olunur. Zaqatala rayonunun Dağlı

kənd sakini Yusif Şahmalıyevin verdiyi məlumata görə, bir bədbəxt hadisə gözləniləndə hər evdən pul yığılır, həmin pula bir heyvan alınır və kəsilir. Həmin heyvanın ətindən ehsan bişirilib yeyilir, qalan ehsan da əlsiz-ayaqsızlara paylanır. Güclü qar gözləniləndə, uzun müddət yağış yağanda, zəlzələ olanda bu cür sadağalar verilir. Digər sadağalardan fərqli olaraq, yağış yağdırmaq üçün verilən sadağalarda sulu yeməklər, ən çox da çint (sülhüllüyə oxşar, lakin xamırı daha xırda olan yemək növü), bürçək (əriştə) bişirilir. Yusif Şahmalıyevin verdiyi məlumata görə, hava quraq keçəndə on-on beş ailə yığılır, hər kəs özü ilə müəyyən ərzaq götürüb açıq bir sahəyə və ya məscid həyətinə toplaşır və orada çint bişirir. Həmin yeməkdən xəstə, imkansız ailələrə pay verilir, yoldan ötənlər ehsandan yeməyə dəvət olunur. Zaqatala rayonunun Sabunçu kəndində belə mətuxlar məscidin həyətinə keçirilir. Hər özü ilə müəyyən ərzaq götürüb məscidin həyətinə çıxır, həmin ərzaqlar qarışdırılıb onlardan sulu lobya, qaxac ətdən sulu yemək bişirilir, aş dəmlənib aşsüzəndən süzülür.

Sadağalardan əlavə, insanlar yağış yağdırmaq üçün həm də bir-birini sulayır. Ən çox da acıqlı, hirsli adamları sulamağa, onları daha da hirsəndirməyə çalışırlar. Zaqatala rayonunun Sabunçu kənd sakini Pəri Davudovanın dediyinə görə, kənddə Zibeydə, Xanza adlı çox acıqlı iki qadın vardı. Mətuxlar keçiriləndə oğlanlar arxadan quruşqa dolusu su götürüb qəfildən üstlərinə atıb onları daha da hirsəndirirdilər. Onları hirsəndirəndə yağış yağdırmaq üçün etdikləri dualarının Allah tərəfindən daha tez eşidiləcəyinə inanırdılar. Zaqatala rayonunun Mamrux kəndində isə yağış yağdırmaq üçün ailənin ilk uşağının üstünə qəfildən su atıb onu diksindirirlər.

Müəyyən ziyarətgahlardan yağış istənilməsi də bölgədə geniş yayılmışdır. Məsələn, Zaqatala rayonunun Meşləş kəndində havalər çox quraq keçəndə yağış istəmək məqsədilə Kəsikbaş ziyarətinə gedilir. Kənd camaatı yağış yağdırmaq üçün öncə kənd qəbiristanlığındakı ziyarətgaha üz tutur, qəbirin üstündən götürdükləri daşları aparıb çaya atırlar. Əgər yağış yağmırsa, o zaman Kəsikbaş ziyarətinə gedilir. Həmin ziyarətgaha gedəndə öncə aşağıda ziyarət sahibinin başının kəsildiyi yer ziyarət olunur. Həmin yerdə bir xoruz kəsib qanını ora buraxır, sonra yuxarı qalxıb qəbiri ziyarət edirlər. Evdən gətirilən ərzaqlardan yemək bişirib orada yeyirlər, qalan yeməkləri də kəsib, imkansız şəxslərə paylayırlar. Qurandan ayələr oxuyub zikrlər edirlər. Qəbirin üstündən götürdükleri daşları tütyə kimi çaya tökürlər, orada da bir-birini sulayıb evə qayıdırlar.

Zaqatala rayonunun Sabunçu kəndində Xalaxın deyilən müqəddəs bir göl var. Hava çox quraq keçəndə çobanlar yağış yağdırmaq üçün qurban kəsib onun qanını gölə axıdırlar. Bundan əlavə, həmin kənddə Şeytan qala adlanan ərazidə bir qadın qəbiri var. Kənd sakinlərinin dediyinə görə, orada selin gətirdiyi bir qadının meyiti dəfn olunub. Yağış yağmayanda onun üstünə qırx dənə daş qoyur, orada dua oxuyub yağış diləyirlər.

Zaqatala rayonunun Yeni Suvagil kəndində sacın içində qumu qovurduqda yağış yağacağına inanılır. Mamrux kəndində isə yağış yağdırmaq üçün Hüseyin əfəndinin əsası suda yuyulur. Ziyarət sahibinin acığına gedəcəyindən ehtiyat etdikləri üçün bu üsuldən çox az hallarda istifadə olunur.

Uzun müddət yağın yağışı kəsmək, günü çağırmaq üçün isə maxara bişirilir. Maxara süd, un və yumurtanın qarışığından hazırlanır. Onu bişirmək üçün lazım olan ərzaq hər evdən yığılır və bir yerə qatılaraq bişirilir. Maxara bişirilən zaman sacın üstü qurban kəsilmiş qoyunun piyi ilə yağlanır, onda niyyətlərinin daha tez hasil olacağına inanılır. Sacın üstündə bişiriləndə onun qıraqları saçaq kimi süzülür və günəşə bənzəyir.

Günü çağırmaq üçün *qodu gəzdirilir*. Sabunçu kənd sakinlərinin dediyinə görə, vaxtilə bu oyunu yetkinlik yaşına çatmış oğlanlar, kişilər oynayırdılar, indi isə uşaqlar icra edir. Dəstədə bir neçə nəfər olur, onun birinin əyninə qadın paltarını geyindirir, əlinə də çömçə verib qapıları gəzirlər. Çömçəni yaşıl rəngli yaylıqla bəzəyirlər. Ev yiyəsi onları oynatdıqdan sonra payını verir. Söyləyicilərin dediyinə görə, pay olaraq onlara yağ, un, ət, yumurta verilir. Dəstədə birinin çiyində xurcun olur, verilən payı o xurcunun içinə yığır. Sabunçu kəndində qodu gəzdirdəndə oxuyurlar:

Qodi-qodi gördümü,
Qodiyə salam verdimi?
Arpa-buğda saçılısın,
Həmişə günnər açılısın.
Çox verənə oğlan olsun,
Az verənə qız olsun.
Qızın adı Fatma olsun,
Özü də çatdıyıb ölsün.

Meşləş kəndində isə qoduda oxunan mahnının sözləri belədir:

Qodi-qodi görmədi,
Qodiyə salam vermədi.
Bu gün bizə un gərək,
Sabah sizə gün gərək.

Pay yığıldıqdan sonra kiçik uşaqların olmadığı bir evə yığılır, yığıldıqları ərzaqdan yemək bişirib yeyirlər.

Bundan başqa, Mamrux kəndində Qurban bayramında kəsilən heyvanın dərisini, sümüyünü saxlayır, çox yağış yağanda ondan bir parça yandıranda yağışın səngiyəcəyinə inanırlar. Dağlı kəndində isə yağışın kəsməsi üçün qırx keçəlin adını kağıza yazıb ağacdan asırlar.

Meşləş kəndinə yağın dolunun qarşısını almaq üçün onun dənəsini dişin arasında sındırır atırlar, yaxud qapının arasına qoyub əzirlər. Mamrux kəndinə isə dolu dənəsini üç dəfə qulfallah (İxlas surəsi) oxuyandan sonra sındırırlar. Yeni Suva-

gildə isə yetim uşaq və ya ananın ilki olan uşaq dolunu götürüb dişinin arasında sındırır.

Yaşlı insanlar həm də müəyyən əlamətlərə görə havanın necə keçəcəyini təyin edir. Bölgədə gün çıxan tərəfdən əsən küləyə qara yel, günbatan tərəfdən əsən küləyə isə ağ yel deyilir. Zaqatala rayonunun Dağlı kənd sakini Yusif Şahmalıyevin dediyinə görə, ağ yel əsməyə başlayanda yağış kəsir, qara yel əsəndə isə hava buludlanır, qaralır, yağış yağır.

TOY ADƏTLƏRİ

Saxurlarda elçilikdən qabaq oğlanın bacısı və ya anası qızın anası ilə görüşüb onun ağzını arayıb, yaxud da qonşuya filankəsini qızına elçi düşmək istədiklərini eşitdirirlər. Əgər onların da könlü varsa, ondan sonra elçiliyə gedilir. Elçilikdə birinci dəfədən razılıq verilmir, qızın əmisinin, dayısının, digər ailə böyüklərinin razılığı alınandan sonra qızın *həsi* verilir. Həminin razılığı olandan sonra söz kəsməyə gedilir. Söz kəsməyə gələndə oğlan tərəfi böyük bir boşqabda aş da gətirir. Söz kəsmədə hər iki ailənin böyükləri iştirak edir. Qız evi xüsusi hazırlıq görür, yemək bişirir. Qızın əmisi, dayısı da ora dəvət olunur. Söz kəsiləndən sonra oğlan evi qızın anasına süd pulu verir. Süd pulunun konkret məbləği yoxdur, hərə imkanına görə bir məbləğ verir. Həmin pul söz kəsiləndən sonra oğlanın atası və ya əmisi tərəfindən süfrənin altına qoyulur.

Zaqatala rayonunun Mamrux kəndində elçilikdən 15 gün sonra oğlan tərəf gəlini görməyə gedir. Gəlin eyni kənddən olsa belə, bu adət mütləq keçirilir. Gəlin görməyə oğlanın bacısı, cavan qızlar gedir, qız üçün xüsusi pay aparırlar. Bir ay tamam olduqda isə bu dəfə oğlanın ata-anası gəlinə bir badya aş bişirib aparırlar. Həmin aş badyasına *hörmət badyası* deyilir. Qız tərəfi də həmin gün üçün qabaqcadan hazırlığını görür, sülhüllü, müəyyən yeməklər bişirir. Növbəti ayın tamamında bu dəfə qız evinin adamları oğlan evinə gəlirlər. Toya qədər ortaya bayram düşürsə, qızla oğlan bir-birinə toxunma corab, əl yaylığı, ətirdən ibarət bayram boxçası düzəldir və xəlvəti bir yerdə görüşüb öz hədiyyələrini bir-birinə təqdim edirlər. Yaylaqda olan cavan çobanlar isə yaylaqdan qayıdanda nişanlıları üçün durkay deyilən pendir hazırlayıb gətirir. Durkayın hazırlanma qaydası belədir: pendiri öncə qoyun dərisində acımağa qoyurlar, acıdıqdan sonra ondan maqaş qayırırlar. Maqası qaynar suya salır, sudan çıxardıqdan sonra onu əzib suyunu çıxarırlar. Durkay yumru şəkildə, iki-üç santı qalınlıqda düzəldilir, bir müddət kölgədə quruduqdan sonra üstünə naxışlar işlənirdi. Durkaydan həm də qarın ağrısını kəsmək üçün dərman kimi istifadə olunurdu.

Zaqatala rayonunun Meşləş kəndində toya iki gün qalmış çörək günü keçirilir. Həmin gün kənddə nə qədər ev varsa, onun sayına uyğun lavaş bişirilir. Çörək bişirəcək adamlar qabaqcadan müəyyənləşdirilir və bir gün əvvəldən onlar çörək bişirməyə çağırılır. Söyləyicinin dediyinə görə, həmin gün, ən azı, altı-yeddi təndir lavaş bişirilir. Oğlanın yançıları və yengələri həmin lavaşları sininin içinə

qoyub kəndin ayağından düşüb adamları toya dəvət edir, hər evə də həmin lavaşdan birini verir. Zaqatala rayonunun Mamrux kəndində isə toydan iki gün qabaq qohum-əqraba yığılıb külçə bişirir. Bir tiyan soğan qovrulur, həmin soğan lavaşların üstünə yaxılıb bükmələr hazırlanır. Kənd sakini Hürü Davudovanın dediyinə görə, həmin gün, ən azı, iyirmi dənə külçə bişirilir. Onun on ikisi xına günü qız evinə aparılır, qalanı isə toy axşamı camaata verilir. Toy axşamına *qohum-qardaş günü* və ya *məsləhət axşamı* deyilir.

Toya bir həftə, on gün qalmış qızın yaxın qohumları və ya rəfiqələri onu *qonaq çağırırlar*. Qonaqlığa gedən gün rəfiqələri gəlinin qoluna girib onu evdən çıxarırlar. Gəlin başına kəlağayı bağlayır və kəlağayının ucunu aşağı dartıb sifətini yarıya qədər örtür. Qonaqlıq verilən evdə axşam mərəkə təşkil olunur. Gəlin gedəcək qız bir küncdə oturur, rəfiqələri də cərgəylə onun qarşısında elə oturlar ki, o görünmür. Gəlini görmək istəyən isə yuxarıdan boylanıb baxır. Çalğı olanda birisi gəlinin əlindən tutub oynamağa dəvət edir. Qonaqlıq harada verilsə, qız həmin axşamı orada gecələyir, səhər isə başqa bir evə qonaq gedir. Xına gününə qədər gəlin hər gün bir evə qonaq çağırılır, yalnız xına günü ata evinə qayıdır. Eynilə bəyin dostları, qohum-əqrabaları da onu toy qabağı öz evlərinə qonaq çağırırdılar.

Mərəkədə yetkinlik yaşına çatmış oğlanlar, qızlar iştirak edirdilər. Oğlanla qızın bir-biri ilə tanış olması, bir-birinə könüllərini açması da mərəkədə olurdu. Mərəkələrdə əsasən "Salamməliklər" oxunurdu.

Ənənəvi saxur toyları adətən şənbə-bazara salınır və üç gün çəkir: birinci gün toy başlanan gün, ikinci gün gəlin gətirilən gün, üçüncü gün isə cəhiz gətirilən gün idi. Birinci gün oğlan evində toy başlayır, ta günortaya qədər davam edir. Günortadan sonra oğlan tərəfin adamları çalğıçılarla birlikdə qız evinə yola düşür. Buna Suvagildə *qəəb aparmaq* deyilir. Həmin gün oğlan evindən qız evinə qoç, bir tay un, çay, qənd, yağ, gəlinlik paltarları, bir xurcun dolusu ərzaq, xonça (qəəb) aparılır. Qəəb iri bir siniyə çalınmış halva olur və üstü qırmızı kəlağayı ilə örtülür. Bəzi yerlərdə halvanın üstünə iyirmi qəpiklər basdırılır. Oğlanın bacısı onu başı üstünə alıb oynaya-oynaya qız evinə aparır. Qız evinə aparılan qoçun buynuzuna qırmızı bağlanır, onu da bir nəfər boynuna alıb aparır. Xurcuna isə bal, konfet, düyü, qaxac edilmiş ət və müxtəlif şirniyyatlar qoyulur. Gəlinlik paltarları ayrıca bir boxçada qız evinə aparılır. Xurcunu, qoçu gətirənə qız evindən pay verilir. Həmin gün qız evində xınayaxdı keçirilir. Həmin gün gəlinin anası qızının rəfiqələrini də çağırır və ayrılıq aş bişirir.

Xına günü həm də qızın nikahı kəsilir, Zaqatala rayonunun Dağlı kəndində ona *dua vermək* deyilir. Həmin gün kişilər də çağırılır, qoç kəsilib süfrə açılır. Həmin günü dini kəbin kəsilir. Kəbin mərasimində iştirak edən şəxslər dəstəməzlərini aldıqdan sonra mərasimə qatılırdılar. Qız pərdənin arxasında oturur. Oğlan tərəfin şahidi ata tərəfindən olur, qız tərəfindən isə mümkün qədər ata tərəfindən, olmadığı təqdirdə isə ana tərəfdən olur. Oğlanın şahidləri ilə qızın şahidləri üz-üzə oturur, dizlərini bir-birinə söykəyir, baş barmaqlarını da üz-üzə tuturlar. Oğlan tərəfi

təmsil edən şahidin barmağı bir qarış yuxarıda olur. Ondən sonra nikah mərasimi başlayır. Molla həm oğlandı, həm də qızdan müsəlmançılığın beş şərtini – namaz qılmaq, şəhadət gətirmək, oruc tutmaq, həccə getmək və zəkat verməyi soruşur. Hansısa şərti bilmirlərsə, molla həmin şərti orada başa salır, onlar da mollanın dediklərini təkrarlayırlar. Daha sonra qızın rəyi soruşulur. Çox vaxt qız birinci sorğuda cavab vermir, üçüncü dəfə soruşulandan sonra “hə” cavabı verir. Qızın razılığı alınandan sonra nikah kəsilir. Molla onlara möhürlü, imzalı sənəd verir, həmin sənəd yerli icra orqanında təsdiq edildikdən sonra qüvvəyə minir. Zaqatala rayonunun Meşleş kəndində isə nikah kəsilmə gün oğlan evindən qız evinə böyük bir qabda *nikah aşısı* aparılır, o aşdan yeyən şəxs də qabın içinə pul, parça və s. qoyur.

Mamrux kəndində xına günü oğlan evindən qız evinə maxara, düyü halvası, tər halva və s. digər nemətlərdən ibarət 12 lənqəri (sini) gedir. Pəri Davudovanın dediyinə görə, halva bişirmək üçün ayrıca gün təyin edirlər. Həmin gün on iki kilo düyü döyülüb ondan halva bişirilir. Halva günü qız evindən iki nəfər gəlir, xancalı dik sininin ortasına qoyub halvanı siniyə tökmələrini tələb edirlər. Halvanı o qədər qalın tökdürürlər ki, halva xançalı dik ayaq üstə saxlasın. Səhəri gün həmin halvanın üstünə kəlağayı salınır, bir qızın başı üstündə qız evinə aparılır. Qabaqda çalğıcılar olur, digər adamlar isə arxada hədiyyələri qız evinə aparırlar.

Əvvəllər toya gələn şəxslər sinilərdə maxara, qoz halvası, adi halva və s. nemətlərdən gətirirdilər. Həmin nemətləri qəbul etmək üçün xüsusi adam tutulurdu, ona da *çardaqqı* deyilirdi. Bu vəzifəni hər adama həvalə etməz, səriştəli adam tutardılar ki, qabları taniya bilsin, onları dəyişik salmasın. Çardaqqı toya gələn adamlardan həmin hədiyyələri qəbul edir, gətirilən ərzağı boşaldır, qabın içinə halva, konfet qoyub geri qaytarırdı.

Bəy üçün yançılar, yengələr və qulluqçu tutulur. Sağ yançı ata tərəfdən, sol yançı isə ana tərəfdən olur. Yengələr də biri ana, digəri ata tərəfi təmsil edir. Qulluqçu vəzifəsi isə çox vaxt yeznəyə həvalə olunur. Həmin gün bəy gəlinə təhvil verilənə qədər qulluqçu bəyə, onun hər bir əşyasına cavabdeh idi. Əgər bəyin özü və ya onun hansısa bir əşyası oğurlanarsa, onun üçün tələb olunan məbləği qulluqçu verməli idi. Ona görə qulluqçu yad adamları bəyə yaxın gəlməyə qoymur, hətta yeri gəldikdə kobud şəkildə onları bəydən uzaqlaşdırır. Söyləyicinin dediyinə görə, çardaqdan əl atıb bəyin başından papağının götürüldüyü vaxtlar olub. Bəyin oğurlanmış əşyası həmin gün mütləq qaytılmalı idi. Suvagil kəndində isə qulluqçu olmazdı, bəyə sağdışla soldiş cavabdeh idi, bəy oğurlandıqda tələb olunan məbləği də onlar ödəyir.

Toyun ikinci günü *səhər yeməyi* ilə başlayır. Səhər yeməyi, bəyin ərə getmiş bacısı varsa, onun evində, ya da əmisi və ya dayısı evində təşkil olunur. Səhər yeməyi üçün adamlar dəvət olunur, ən azı iki-üç qoyun kəsilir, süfrə açılır. Səhər yeməyinin xərcini onu verən tərəf özü çəkir. Zaqatala rayonunun Gözbaraq kəndində səhər yeməyinə “*Buqur gəbəxa*” (*baş qırma*) deyilir. Həmin gün bəyin başı, üzü qırılır, hamamlanır, bəylik paltarını geyinib məclisə çıxır. Bəy dünən

geyindiği paltarını həmin gün geyinmir, corabına qədər hər şeyi yenilənir. Zaqatala rayonunun Meşleş kəndində səhər yeməyində bəy özü iştirak etmir, o, onun üçün təşkil olunmuş ayrıca bir evdə oturur. Bəy oturan evdə otaqdan kəndir asılır, palazın altına findıq, qoz qabıqları tökülür. Qız evindən gələn adam əgər findıq, qoz qabıqlarını tapdalayırsa, onu kəndirdən asırdılar. Həmin şəxsin yaxın adamı cəriməsini ödəyib onu azad edirdi.

İkinci gün qızın rəfiqələri oğlan evinə *adət istəməyə* gəlirlər. Oğlan evinin adamları onlar üçün xüsusi otaq hazırladırlar. Qızlar süfrəyə, ən azı, yeddi nemət düzmlərini tələb edir. Oğlan tərəfin adamları da istəklərini yerinə yetirib onları razı salmağa çalışır. Onlar üçün ayrıca mahnı çaldıraraq qız evindən gələn qonaqları oynamağa dəvət edirlər.

Səhər yeməyi günortaya qədər davam edir, günorta artıq *bəyçixartma* (*bəy oturtma*, *bəy durğuzma*) mərasimi başlayır. Bəy məclisin ortasında ayaq üstə durur, yanında yançıları, onlardan arxada isə bəyin yengələri durur. Suvagil kəndində bəyçixartmada həyətə ayrıca stol-stul qoyulur, bəyə gətirilən xonçalar stolun üstünə düzülür. Xüsusi mahnının sədaları altında öncə bəyin atası, əmisi, dayısı və digər kişilər məclisə dəvət olunur, onlar bəyi, yançıları təbrik etdikdən sonra qadınlardan dəvət olunur. Kişilər bəyə, yançılara pul verir, qadınlardan isə bəyin və yançıların boynuna parça, kəlağayı salır. Pay verəndə bəylə yançılara fərq qoyulur. Məsələn, Yeni Suvagil sakini Turac Turacovun dediyinə görə, bəyə on manat verirlərsə, sağdışla soldiş üç manat verirlər. Bəyin arxasında duran yengələr isə parça və kəlağayları onların boynundan götürür, yalnız anasının bəyin boynuna saldığı kəlağayını saxlayırlar. Həmin kəlağayı və parçalardan iki boxça tutulur, həmin boxça yançılara, bəyə verilən pullar isə qulluqçuya çatır. Gözbaraq kəndində bəy durğuzulan gün bəyin başına papaq qoyulur. Həmin papaq xüsusi bir sinidə saxlanılır. Sininin içində qoz-fındıq, şəkər, düyü, konfet, üstündə də papaq olur. Bəyi təbrik etmək üçün birinci ata məclisə daxil olur, papağı sinidən götürüb oğlunun başına qoyur, sininin içindəki şirniyyatı isə oğlunun başı üstündən atır. Daha sonra papağın altına pul qoyub oğlunu təbrik edir, ona xeyir-dua verir. Bəy çıxartmada qohum-əqraba bəy üçün xonça tutur, bəyi təbrikə gələndə xonçanı stolun üstünə qoyub parçanı da götürüb bəyin boynuna salır.

Bəy oturtma qurtarandan sonra *gəlin gətirməyə* gedilir. Vaxtilə gəlini atla gətirirdilər. At oğlan tərəfindən təşkil edilir və xüsusi olaraq bəzədilir, üstünə xalça salınırdı. Yançılar hərəsi bir at minir, on-on beş nəfər yaxşı at sürən cavanlar da onlara qoşulub gəlin gətirməyə gəldirilirdi. Qız evinə çatanda darvazanın önündə və gəlin olan otağın qapısında dəstənin önü kəsilir, pay verdikdən sonra içəri keçilir. Darvazada dəstənin qabağını kəsən cavanlar olur, onlara bir-iki kilodan ibarət bişmiş ət, pendir yumrusu, çörək və araq verilir. Meşleş kəndində isə qaxac edilmiş ət yabanın ucunda dəstənin önünü kəsənlərə verilir. Dağlı kəndində isə ət, araq qoyulmuş xüsusi xonça düzəldilir, darvazanı kəsən şəxslərə həmin xonça verilir. Otağın qapısını qızın rəfiqələri kəsir, onlara da ətir, corab və ya pul verilir.

Oğlan tərəfin adamlarının qız evindən müəyyən əşya oğurlaması adət idi. Söyləyicilərin dediyinə görə, çox vaxt qab oğurlanırdı. Qabı oğurlayanlar qız evindən qayıdanda əllərində qab oynaya-oynaya gəlirdilər.

Qız ata evindən çıxanda belinə qırmızı lent bağlanır. Qızı atası və ya əmisi ata mindirir. Gəlin öndə, yengəsi (güzgü tutan (xapılma) onun tərkində otururdu. Zaqatala rayonunun Dağlı, Meşleş kəndlərində cilovdar qız evindən olurdu. Dağlı kəndində cilovdar qızın ata tərəfdən qohumu, Meşleş kəndində isə ana tərəfdən qohumu, çox vaxt da dayısı olurdu.

Gəlin ata minəndən sonra atlılar atlarını çapır, oğlan evinə muştuluğa (sivəngi) gedirdilər. Oğlan evinə kim tez çatsa, ona pay verilir, atın boynuna da parça salınırdı. Oğlan evinin adamı əlində halva dolu teştə muştuluqçunun qabağına çıxır, o da xançalla vurub teştin içinə iz salır. Sonra əlində həmin sini ilə gəlinin qabağına qayıdır. Suvagildə bu adət “boyun vurmaq”, Meşleş, Gözbaraqda isə “gətur” adı ilə tanınır. Gözbaraq, Mamrux kəndlərində gəlin oğlan evinə çatdıqdan sonra həyəətə girməmişdən öncə bu mərasim icra olunur. Qız tərəfin adamları siniyə halva, konfet, bir çappa¹ da çiyət qoyub onların qarşısına çıxır, gəlini gətirən dəstə isə onlardan əlli metr aralıda düşür. Burada “gətur” deyilən ayin keçirilir. Oğlan tərəfin adamları “gətur” deyə qız tərəfə müraciət edir, qız tərəf bir addım atıb, bu dəfə onlar “gətur” deyə oğlan evinə müraciət edir. Bu şəkildə addım-addım bir-birinə yaxınlaşıb salamlasharlar. Oğlan tərəfin adamları onlara xoş gəldin deyir, sonra şərbət paylanır. Şərbət öncə cilovdara, qızın yengələrinə verilir, sonra digərlərinə paylanır. Qız tərəfdəki adamların birini əlində xançal olur, həmin xançalla vurub siniyə iz salmalı idi. Oğlan tərəfin adamları da sinini elə tutmalı idi ki, əllərindən salmasın. Siniyə iz salandan sonra xançalın ucunda ət oynayırdı.

Gəlin həyəətə girdikdən sonra oğlanın atası bəyi gəlinin üstünə gətirirdi. Bəy yanında yançılarla eyvanın kənarında durub tufəngdən üç dəfə güllə atırdı. Daha sonra arasına konfet, düyü, qəpik pul qoyulmuş şirniyyat boxçasını gəlinin başı üstündən boşaldırdı. Gəlinin başına şirniyyat tökəndə boxça əlindən çıxmasın deyə onun bir ucunu çeçələ barmağı ilə tutub saxlayırdı.

Gəlin ayağının altında boşqabı sındırdıqdan sonra onun üçün ayrılmış otağa keçir. Zaqatala rayonunun Dağlı kəndində gəlin otağa keçdikdən sonra qayınana lampanı üç dəfə gəlinin başına fırlayıb Allahdan ona bəxt istəyir, qoşa qarımalarını, oğullu-qızlı olmalarını diləyir. Mamrux kəndində isə qayınana gəlini üç dəfə ləmpənin başına dolandırdıqdan sonra bir kasa bal götürür, barmağını bala batırıb gəlinə və bəyə bal yedirir, eynilə gəlin də qayınanasına, həmçinin bəylə-gəlin bir-birinə bal yedirirlər. Mamrux kəndində bundan əlavə qayınana düyü halvasından hazırlanmış sıxmaları gəlinin başı üstündə sındırır, ondan bir tikə özü götürüb qalanını paylayır. Bundan sonra gəlin keçib öz yerində oturur. Bəzən gəlinin yerində

başqa birisi oturmuş olur, gəlin ona şirinlik verdikdən sonra o, yeri azad edir. Gəlin əyləşdikdən sonra qucağına oğlan uşağı qoyulur.

Toyun səhəri – üçüncü gün xonçalar günü keçirilir. Yeni Suvagil kəndində otaqda bir başda gəlin yengələri ilə, o biri başda isə bəy yançıları ilə oturur. Bəyə gətirilən xonçalardakı ərzaqlar bir araya gətirilib böyük bir xonça hazırlanır və bəy oturan stolun üstünə qoyulur. Bəyin xonçasını əlində çubuq divanbəyi qoyur. Hər kəs bəy xonçasından bir şey götürə bilər, amma bu şərtlə ki, onu tuta bilməsinlər. Qapıdan çıxana qədər onu tuta bilsələr, götürdüyü ərzağı yerinə qoyub cəriməsini ödəməli idi. Həmin cərimədən yığılan pul da bəy məclisinə xərclənir. Musa Turacovun dediyinə görə, xonçalar günü canlı-cüsellə biri meydana çıxıb özünə qənim istəyir. Gücünə-qüvvəsinə güvənən kimsə meydana çıxıb onunla güləşir, qalib gələnə xonçadan istədiyi ərzağı verirlər. Belə xonçadan biri də gəlin oturan stolun üstündə olur. Bəyin yaxın qohumları gəlib xonçaya nəmərini atıb oradakı nemətlərdən birini götürür. Yaxın qohumlar mütləq burada iştirak etməli idi. Turac Turacovun dediyinə görə, yaxın qohumlarının toyunda bəyin əmisi, xalası xonçalar gününə gəlməmişdi, dalınca maşın göndərilib onları məclisə gətirmişlər. Gec gəldiklərinə görə də cərimələmişdilər. Meşleş kəndində isə gəlin yengələri ilə yerdə döşəyin üstündə oturur, qarşılarında isə bal, bəhməz, halva, qoyun pendirindən hazırlanmış böyük bir xonça olurdu. Kim istəsə, haqqını verib həmin xonçadakı nemətlərdən götürür, yığılan pullar isə gəlinə və onun yengələrinə çatırdı.

Bəy xonçası saat 12-yə qədər davam edir, ondan sonra bəyin dostlarının iştirak etdiyi bəy məclisi başlayır. Bəy məclisi üçün ayrıca süfrə açılır, xonçalar günündə cərimədən yığılan pullar həmin süfrənin hazırlanmasına xərclənir.

Toy üçüncü gün günortaya – *üzaçdıya* qədər davam edir. Gəlinin üzünü əvvəllər bəy özü açırdı, sonralar isə bu vəzifəni bəyin atası və ya əmisi icra etməyə başlayır. Bəy duvağı gəlinin başından götürdükdən sonra onu oynamağa çıxarır. Söyləyicilərin dediyinə görə, bəyin duvağı gəlinin başından götürüb yaşlı bir qadının başına qoyduğu vaxtlar da olub. Duvağı götürən gəlinə *xabax* (nəmər) verir.

Üçüncü gün qız evindən oğlan evinə aş gəlir. Bəy həmin aş qiyət təyin edir. Qız tərəfin adamlarından biri aş bəyini başına alıb məclisi fırlanır, birinci bəyin özü, yançıları, sonra məclis əhli nəmər verir. Kəsilən məbləğ düzəlməzdisə, üstünü bəy özü düzəldir. Aş onlara baha gəldiyi üçün ona *zəhər aş* deyilir.

Zaqatala rayonunun Gözbarax kəndində toyun səhəri hələ hava işıqlaşmamış gəlin həyəət-bacanı süpürür, samavarı qaynadır. Günortadan sonra isə paltarını dəyişir, mətbəxə keçib elə bir aş bişirməli idi ki, yeyən onu tərifləsin. Həmin aş *gəlin aş* deyilir və *üzaçdıya* gələn qonaqlara həmin aşdan verirlər. Mamrux kəndində isə toyuqlar ağacdan tökülənə qədər gəlin durar, onunla gələn yengələr üçün aş bişirər. Bundan əlavə, *üzaçdıya* gələn qonaqlar gəlin çayı istəyərlərsə, gəlin samavarı qaynadıb çay dəmləyir. Həmin çayı stəkanlara süzüb ortalığa düzür. Çaydan içən şəxslər nəlbəkiyə pul qoyur. Həmin pul da gəlinə çatır.

¹ Çappa - şaqqa

Qızın cehizi üçüncü gün axşam gətirilir. Meşleş kəndində hələ xına günü gəlinin cehizi ilə otaq bəzənir, cehizə baxmağa gələnlər ora öz nəmərini atırdı. Xınadan sonra həmin cehizlər bir sandığa yığılır və toyun üçüncü günü digər cehizlərlə birlikdə oğlan evinə gətirilir. Gəlin sandığının üstündə xüsusi adam gəlir ki, oğlan evi ona pay verir. Sandıqda toxunma corablar, yaylıqlar, dəsmal, sağdiş, soldiş üçün pay olur. Meşleş kəndində səhər yeməyini təşkil edən şəxs gəlinin cehizini qabağına qoyub özü, yoldaşı, uşaqları üçün pay götürür, qalanları isə digər ailə üzvləri arasında paylanır. Zaqatala rayonunun Mamrux kəndində sandığa cehizdən əlavə, halva qazanı və çörək də qoyulur. İkinci günün axşamı gəlin qazanı sandıqdan çıxarır. Oğlan çörəyi ortadan böltür və həmin gecə bəylə gəlin halva ilə çörəyi yeyirlər.

Zaqatala rayonunun Yeni Suvagil kəndində toydan sonra üç gün hər səhər qız evində gəlin üçün yemək gəlir. Əsasən qırs, aş, yayma kimi yeməklər bişirilib gətirilir və bir nəfər üçün deyil, bir ailəyə yetəcək qədər yemək qoyulur.

Toydan iki-üç gün sonra gəlin *bulaq üstünə çıxır*. Meşleş kəndində toydan bir-iki həftə sonra gəlin anası tərəfdən qonaq çağırılır, bulaq üstünə çıxmaq həmin gün keçirilir. Bəyin yengəsi səhəng, bir sini halva, sirniyyat götürüb gəlini bulaq üstünə çıxarır. Aparılan şirniyyatı gəlin bulaq üstündə olanlara paylayır, hamının səhəngini doldurur, oradan da anası evinə yola düşür. Bəy isə toydan sonra üç gün evə gəlməzdi, üçüncü gün ayrıca qonaqlıq verilir və gəlinlə bəy bir yerə yığılır.

YAS ADƏTLƏRİ

Saxurlarda hər cümə axşamı ruhların evə baş çəkdiyinə inanılır. Söyləyicinin dediyinə görə, babası rəhmətə getmişdi. Hər cümə axşamı yemək bişəndə nənəsi deyirdi ki, qocam gəlib, onun da adına yeməyə duz at.

Ölü dəfn olunandan sonra birinci adnaya (cümə axşamına) qədər hər gün, cümə axşamından sonra isə növbəti cümə axşamları kişilər qəbir üstünə gedir. Qadınlar isə ölünün qırxı çıxandan sonra qəbir üstünə gedir. Ona qədər qadınlara qəbir üstünə getmək qadağandır, yalnız heyi getmiş¹ qadınlara icazə verilir. Cümə axşamı qəbir ziyarətində iştirak edən şəxsləri ölü sahibi ehsan yeməyinə dəvət edir.

Ölü üçün üç, adna, qırx və əlli iki verilir. Əlli ikidə qəbirin üstündə Mülk surəsi, onun dalınca da Nəbə surələri oxunur. Vaxtilə ehsan ölü düşən gündən başlayaraq verildirdi, son zamanlar isə ancaq ölünün üçündə verilir.

Hər insan dünyasını dəyişəndə ona 70 min zikr bağışlanılır. Yetmiş min zikr bir Quranın xətm olunmasına bərabər tutulur. Zikrlər, adətən, ölünün üçündə oxunur. Molla qabaqcadan zikr ediləcək günü adamlara xəbər verir, həmin gün camaat yığılır. Molla öncə məclisdəki adamların sayını müəyyən eləyir. Yetmiş min zikri onlar arasında bölüşdürülür, hər adama nə qədər düşürsə, o qədər də zikr edilir. Zikrə başlamazdan əvvəl molla niyyət eləyir ki, zikr elədik əvvəla Allah rizası

¹ Heyi getmiş – yaşlı

üçün. Bu zikrdən hasil olan savabın mislini bağışlayıram peyğəmbərimiz səlavə-tullah əleyhsalamın ruhuna, əhli-beytin ruhuna, əshabın ruhuna, onun davamçılarının ruhuna, onların vasitəsilə mərhumun ruhuna. Bu niyyət edildikdən sonra zikrə başlanılır, qurtarandan sonra da məclisə ehsan verilir.

Ölü götürülməmişdən əvvəl ora gələn qadınlar özləri ilə yaşıl rəngli parçalar gətirir, həmin parçalar açılaraq ölünün üstünə sərilir. Ölü yuyulub kəfənləndikdən sonra həmin parçalar cənazənin üstündə qəbiristanlığa aparılır. Ölü qəbirə salınanda qəbirin hər küncüdə bir adam oturub İxlas, Fələk və Nas surələrini oxuyur. Ölünün üstünə gətirilmiş parçalar da qəbirin küncələrində dua edən həmin şəxslərə verilir.

Dünyasını dəyişən şəxs üçün Quran xətm olunur. Zaqatala rayonunun Dağ Suvagil kəndinin yaşlı sakinlərinin dediyinə görə, vaxtilə ölü yiyəsi molla tutur və o, qırx gün qaranlıq, kimsəsiz bir yerdə Quranı xətm eləyirdi. Buna *suluqa girmək* deyilir. Bu ifadə indi də saxurlar arasında işlədilir. Bir adama irad tutanda deyirlər: “Sən orada suluq elə”. Söyləyicinin dediyinə görə, Dağ Suvagildə suluq elənən yer vardı: qaranlıq yer idi, pilləkənlərlə aşağı düşülürdü. Molla qırx gün orada qalır, onun yeməyi-icməyi qarının ağzına qoyulurdu. Söyləyicinin dediyinə görə, qırx gündən sonra molla otaqdan çıxanda sapsarı saralmış vəziyyətdə olurdu. Ev yiyəsi mollanın haqqını nağd pulla yox, heyvan və ya taxilla ödəyirdi. Zaqatala rayonunun Mamrux kəndində bu gün də ölü üçün Quran xətm olunur, amma əvvəlki kimi qaranlıq bir otaqda deyil, qəbirin baş tərəfində çadır qurularaq orada xətm olunur. Ölü yiyəsi iki-üç molla tutur, onlar neçə gün həmin çadırın içində qalaraq Quran xətm eləyirlər. Onların yemək-icməyi də qəbiristanlığa gətirilir. Rayonun Gözbaraq kəndində isə molla Quran oxuya bilən şəxsləri ölü yiyəsinin evinə yığır, onların yemək-icməyini də ev sahibi təşkil edir. Otuz cüz Quran həmin şəxslər arasında bölünür və günötaya qədər oxunub xətm edilir.

Ölü üçün qəbir qazmaq savab iş hesab olunur, ona görə də Mamrux kəndində qəbir qazmaq üçün ayrıca adam tutulmur: qəbir qazmağı bacaran hər kəs qəbiristanlığa yığılır və qəbir birlikdə qazılır. Gözbaraq kəndində isə qəbir pulla qazılır. Ölünün üçündə ev sahibi qəbir qazanları, ölünü yuyanı ehsana dəvət edir, ehsandan sonra onlardan halallıq istəyib haqlarını verir.

UŞAQLA BAĞLI İNAMLAR

Gözbaraq kəndində ana uşağa yatanda Dibir Məhəmmədin qəbri ziyarət edilir, üstünə yaylıq bağlanır, onda doğuşun asan keçəcəyinə inanılır. Həmçinin övladı olmayan qadınlar Dibir Məhəmmədin qəbrini ziyarət edir, qəbir üstündə “Yasin” oxutdurur, ora nəzir qoyurlar. Ziyarətgahda yüyrük qururlar. Evdən gətirdikləri ipin bir ucunu qəbrin yanındakı məftil hasara, digər ucunu da ağaca bağlayırlar. Yüyrüyün iplərini qurduqdan sonra üstünə parça atırlar, parçanın da üstünə uşağı təmsilən ağacdən bir çöp qoparıb qoyurlar. Niyyət tutan barmağını yüyrüyə bir balaca toxundurur. Əgər yüyrük yellənsə, niyyətinin hasil olacağına inanır.

Uşağın kəsilən göbəyi atılmır. Məmrıx kəndində uşağın düşən göbəyi divar deşiyinə qoyulur, mələklərin gəlib onu aparacağına inanılır. Sabunçu kəndində isə düşən göbək beşik yastığının içinə və ya kitabın arasına qoyulur ki, uşaq böyüyəndə savadlı olsun.

Yeni doğulmuş uşağı ilk dəfə evə gətirəndə onun ayaqlarını evdə başqa balaca uşaq varsa, onun gözüne, əlinə vururlar. Onda balaca uşağın böyüyü döyməyəcəyinə, onu çox istəyəcəyinə inanılır.

Söyləyicilərin dediyinə görə, qırxı çıxana qədər həm anaya, həm də uşağa qorxu var: tək qoyduqda uşağı vurğun vurur və ya qorxu tutur. Ona görə də uşağın yastığının altına korş¹ bıçaq, qayçı, çörək tikəsi, kömür, beşiyinin böyrünə süpürge qoyulur, kövərin qırağına iynə sancılır, otaqdan qıfıl asılır. Başqasının nəfsi, gözü uşağı basmasın deyə su dolu stəkanın içinə çiy yumurta salıb qapının arxasına qoyulur. Stəkan qırx gün orada qalır, uşağın qırxı çıxandan sonra atılır. Əgər stəkana salınan yumurta partlayırsa, uşağa göz dəydiyinə inanılırdı. Söyləyicinin dediyinə görə, kənddə bir nəfər qırxı uşağı evdə tək qoyub çölə çıxır, qayıdanda qorxudan uşağın gözünün çəpləşdiyini görür. Qorxuluğu götürmək üçün Ayətülkürs duası oxuyub qorxan uşağın üzünə üfürülür və ya onu halqanın içərisindən keçirirlər. Ya da suyun içinə köz salırlar, duza Qulfallax oxuyub uşağın başına hərləyib ocağa atırlar. Zaqatala rayonunun Meşleş kənd sakini Bayramxatun Davudovanın dediyinə görə, uşağı qorxu tutanda qayınanası qara şalı dairə şəklində əlində tuturdu, qorxu tutan uşağı dua oxuyub üç dəfə həmin dairənin içindən keçirirdi. Onunla da uşağın qorxuluğu götürülürdü.

Qırxı uşaq olan otağa yad adam gəldikdə uşağı əlləri üstünə alıb havaya qaldırır, həmin adam içəri girdikdən sonra yerə qoyurlar. Qırxı çıxmayan qadının kəsilən dirnağı atılmır, saxlanılır, qırxı bitəndən sonra divar deşiyinə qoyulur.

Kəndlərdə müəyyən şəxslərdə içərisində dualar yazılmış qırxaçar camı olur. Uşağın qırxını tökmək üçün həmin cam gətirilir, onun içərisinə su tökülür. Qulfallah oxuyub qırx dənə düyü və ya lobyanı camın içinə atır, həmin suyu da vedrədəki təmiz suyun üstünə boşaldırlar. Həmin su ilə ana və uşaq çimizdirilir. Çimib qurtardıqdan sonra həmin lobyə və ya düyü dənələri təmiz bir yerdə basdırılır. Zaqatala rayonunun Sabunçu kəndində qırx tökmək üçün istifadə olunan cam Məkkədən gətirilmişdi. Camı yiyəsinə qaytardıqda onun içinə nəzir qoyulur.

Ana bətnində əmələ gələn tük murdar sayıldığı üçün uşağın qırxı çıxanda başının tükü qırxılır. Uşağın saçını qırxacaq adam mütləq kənardan dəvət olunur, ona ayrıca pul verilir. Qırx tükünü zibilli yerə atmaq günah sayılır, onu parçaya büküb köhnə hasarın arasına, ya uşağın yastığının altına qoyurlar. İli çıxana qədər orada qalır, bir yaş tamam olduqdan sonra təmiz bir yerdə basdırılır. Məmrıx kəndində uşağın başını qırxan adam mütləq ata tərəfdən olmalı idi. Ana tərəfdən olan adam uşağın başını qırxdıqda yaxşı tük bitməyəcəyinə inanılır.

Uşaq anadan olandan sonra bir neçə gün gözlənilir, ondan sonra ad qoyulur. Uşağa adı ailə böyükəri verir. Uşaqlara ən çox dini şəxslərin adı verilir. Məsələn, uşaq orucluq ayında doğulursa, həmin ayın şərəfinə ona Ramazan adı qoyulur. Yaxud Quran açıdırıb uşağın adını oradan seçirlər. Molla Quran açır, oradan seçdiyi üç adı kağıza yazıb ailə böyüklərinə verir, onlar da həmin adlardan birini uşağa qoyurlar. Qız uşağı çox olanda sonuncu uşağa Qızıyətər, Songül, Kifayət, Bəsti adı qoyurlar. Söyləyicinin dediyinə görə, qonşularının səkkiz qız uşağı vardı. Sonuncunun adını Bəsti qoyduqdan sonra üç oğlu olur. Söyləyicinin dediyinə görə, həyətlərində bir usta işlədirdi. Həmin usta beş qızdan sonra dünyaya gəldiyindən valideynləri ona Sevindik adını qoymuşlar. Yaxud Meşleşdə birinin altı qızdan sonra bir oğlu olur, onun adını Arzuman qoymuşdu.

Əgər uşaq tez-tez xəstələnir, əmələ gəlmirsə, adın ona düşmədiyinə inanılır və adı dəyişdirilir. Məsələn, Meşleşdə kənd mollasının ilk adı Tofiq olur, amma uşaq vaxtı tez-tez xəstələndiyindən adı dəyişdirilib Qasım qoyulur. Söyləyicinin dediyinə görə, böyük qardaşının adını Süleyman qoymuşlar, amma uşaq daim xəstə olduğu üçün valideynləri onun adını dəyişdirir. İndi uşaq rəsmi sənəddə Süleyman adı ilə gedir, amma ailə içində başqa adla çağrılır. Uşağa ölən şəxsin adını verdikdə isə Yasin surəsi oxunub ölüyə bağışlanır, ondan sonra onun adı uşağa verilir. Uşağa ad qoyduqda üç dəfə azan verdikdən sonra adı qulağına deyilir. Ad verilən gün süfrə açılır, yaxın qohumlar dəvət olunur və şadyanalıq keçirilir.

Uşağın rahat diş çıxartması üçün çatlayan ərzaqlardan – buğda, lobyə, qarğıdalıdan hədik bişirilir. Zaqatala rayonunun Meşleş kəndində hədiyyə qaxac ət də qatılırdı. Qarğıdalı gec bişirdi üçün öncə onu suya töküüb qaynadır, sonra üstünə lobyə və ət əlavə olunur. Hədiyyə qablara çəkib qonşuya pay verirlər, evə gələnlərə həmin yeməkdən təklif olunurdu. Zaqatala rayonunun Sabunçu kəndində isə uşaq diş çıxardanda onu ayaq üstə tutub başından düyü tökürlər. Uşağın öncə üst dişləri çıxırsa, deyilir ki, uşağı diş basır, onun gec ayaq açacağına inanılırdı. Uşaq ilk dişini kənar adamlardan ilk dəfə kim görürsə, ona pay verilir. Uşağın düşən dişi isə bismillahi-rəhmani-rəhim deyilib hasarın deşiyinə qoyulur.

Dil açmayan uşağa qaranquşun yumurtasında su içirdilir. Uşağın ağızından dayanmadan su axırsa, dayısının ayaqqabısı ilə ağızını silirlər.

Ayaq açan uşağın dizi üstündə kətə sındırılır, o zaman uşağın sümüklərinin möhkəm olacağına inanılır. Yeriməyən uşağı ələyin içinə qoyub ayaqlarını çarpaz şəkildə əski ilə bağlayırlar və ələyin içinə pul qoyub yola çıxarırlar. Qarşıya çıxan ilk şəxsə uşağın ayaq bağını kəsdirib pulu da ona verirlər. Sabunçu sakini Elmira Musayevanın dediyinə görə, həyətlərindəki qoz ağacı yıxılanda onu kökü halqa (muğli) şəklində qalmışdı. Yeriməyən uşaq olduqda dua oxuyub üç dəfə həmin halqanın içərisindən keçirirdilər.

Dünyaya gələn hər bir uşaq üçün on dörd yaşına çatana qədər haqiq kəsilir. Söyləyicilərin dediyinə görə, haqiq kəsilməyən uşağa qurban düşür. Kəsilən haqiqın ana və uşağı o dünyada qovuşduracağına inanılır. Haqiq kəsilən heyvanın

¹ Korş – küt, kəsməyən

ətindən yeddi qapıya pay verilir, ya da onun ətindən yemək bişirilib ehsan verilir. Haqiq kəsilən heyvanın sümükləri atılmaz, onları toplayıb təmiz bir yerdə basdırırlar. Qurban iribuynuzlu heyvan olduqda onun ətini yeddi nəfər arasında bölüşdürülür, hər kəs öz payından əlavə yeddi qapıya pay ayırır.

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

1. Balayev Fazil Balabəy oğlu, Zaqatala rayonu Yeni Suvagil kəndi, təvəllüdü 1938, təhsili orta
2. Davudov Qədir Məhəmməd oğlu, Zaqatala rayonu Meşləş kəndi, təvəllüdü 1953, peşəsi çoban
3. Davudova Bayramxatun Abdulla qızı, Zaqatala rayonu Meşləş kəndi, təvəllüdü 1955
4. Davudova Hürü Həbibullah qızı, Zaqatala rayonu Məmrix kəndi, təvəllüdü 1951, təhsili səkkizillik
5. Davudova Pəri Pirməhəmməd qızı, Zaqatala rayonu Məmrix kəndi, təvəllüdü 1945, təhsili yeddiillik
6. Qurbanov Abakər Muradəli oğlu, Zaqatala rayonu Məmrix kəndi, təvəllüdü 1949, təhsili ali
7. Qurbanov Əhməd, Zaqatala rayonu Gözbaraq kənd sakini
8. Məmmədov Ramazan Məhəmməd oğlu, Zaqatala rayonu Meşləş kəndi, təvəllüdü 1939, təhsili 7 illik, peşəsi sürücü
9. Musayeva Elmira Mohuma qızı, Zaqatala rayonu Sabunçu kəndi, təvəllüdü 1968, təhsilli orta
10. Rəcəbova Çiçək Adam qızı, Zaqatala rayonu Sabunçu kəndi, təvəllüdü 1960, təhsili orta-ixtisası, ixtisası klub müdiri
11. Şahmalıyev Yusif Əmrullah oğlu, Zaqatala rayonu Dağlı kəndi, təvəllüdü 1954, təhsili ali
12. Turacov Musa Qazıməmməd oğlu, Zaqatala rayonu Yeni Suvagil kəndi, təvəllüdü 1932, təhsili orta
13. Turacov Turac Musa oğlu, Zaqatala rayonu Yeni Suvagil kənd sakini
14. Zəkəriyeva Səriyyə Bünyamin qızı, Zaqatala rayonu Dağlı kəndi, təvəllüdü 1957, təhsili orta, ixtisası metodist

